

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi / Qualitative Research Article

Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Almış Çocukların Ebeveynlerinin Rollerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi

Investigation of the Roles of Parents of Children Diagnosed with Autism Spectrum Disorder in the Context of Gender

Gülnur Özdemir¹ Merve Nur Oktar²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, shugulnur@gmail.com, ORCID: 0009-0008-4273-9774

² Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mnoktar@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8149-2809

Başvuru: 13.02.2025

Kabul: 30.06.2025

Atıf:

Özdemir, G. ve Oktar M. N., (2025). Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ebeveynlerinin rollerinin toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(3), 423-453. DOI: 10.33417/tsh.1638978

ÖZ

Araştırmada, otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerin deneyimlerini toplumsal cinsiyet bağlamında incelemek ve bu süreçte üstlendikleri rolleri anlamak ve yorumlamak amaçlanmıştır. Araştırmada nitel yöntem tercih edilmiş ve katılımcıların deneyimlerini anlamaya odaklanan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunu, OSB tanısı almış çocuğa sahip ebeveynler arasından amaçlı örneklem tekniğiyle belirlenen 8 anne ve 8 babadan oluşan toplam 16 kişi oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze ve çevrimiçi mülakatlarla toplanmıştır. Veriler MAXQDA 2024 kullanılarak refleksif tematik analizle çözümlenmiş ve “Anneliğin Toplumsal İnşası: Kutsanmış Yükümlülükler ve Görünmez Emek”, “Babalığın Toplumsal İnşası: Güç ve Kurtarıcılık” olmak üzere iki ana temaya ulaşılmıştır. Temalar çerçevesinde, annelerin ve babaların toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl tanımlandığı ve bu rollerin ebeveynler arasındaki rol ve sorumluluk paylaşımına etkisi incelenmiştir. Ayrıca, engellilik bağlamında aile dinamikleri ve cinsiyetçi toplumsal yapıların ebeveynler üzerindeki yansımaları, feminist kuram ve sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, toplumsal cinsiyet, sosyal hizmet

ABSTRACT

This study examines the experiences of parents of children diagnosed with Autism Spectrum Disorder (ASD) through a gender lens and explores the roles they assume in this process. Qualitative methodology was employed, and a phenomenological design focusing on understanding participants' experiences was used. The study group consists of 16 individuals, including eight mothers and eight fathers, selected through purposive sampling from parents of children with ASD. Data was collected through face-to-face and online interviews using a semi-structured interview form. Reflexive thematic analysis was conducted using MAXQDA 2024 software, revealing two main themes: "Social Construction of Motherhood: Sanctified Obligations and Invisible Labor" and "Social Construction of Fatherhood: Power and Redemption." The study examined how social gender roles of mothers and fathers are defined and the impact of these roles on the division of responsibilities between parents. Furthermore, the study discussed the dynamics of family life in the context of disability and the influence of gendered social structures on parents, evaluated from the perspective of feminist theory and social work.

Keywords: Autism spectrum disorder, gender, social work

GİRİŞ

Bu çalışma, otizm spektrum bozukluğu (OSB) tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin deneyimlerini, feminist kuramın bakım etiği yaklaşımı (Gilligan, 1993) ve sosyal hizmet disiplini çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Feminizm toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görünür kılmayı, bu eşitsizliklerin dönüştürülmesine yönelik eleştirel bir zemin sunmayı hedeflerken; sosyal hizmet disiplini, bakım emeği üzerindeki toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik müdahale olanakları sunarak, feminizmin ortaya koyduğu eleştirilerin pratikte karşılık bulmasını sağlayabilir. Dolayısıyla sosyal hizmet disiplini tasarlana çalışmada feminist kuram yol gösterici olmuştur.

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin toplum içindeki konumlarını ve görevlerini şekillendiren yapılarıdır. Bu roller, bireyin cinsiyetine dayalı olarak toplum tarafından atfedilen sorumlulukları, beklentileri ve davranış kalıplarını içerir (Muratoğlu Pehlivan, 2019, s.16). Farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda bu roller değişkenlik gösterir, dolayısıyla bireylere atfedilen rollerin ve ebeveynlik pratiklerinin farklılaşmasına neden olur. OSB gibi bir engellilik durumu ise toplumsal cinsiyet rolleriyle kesiştiğinde aile dinamiklerini karmaşılaştırır ve ebeveynlerin bu rolleri nasıl deneyimlediklerini, aile içi sorumluluklarını nasıl düzenlediklerini anlamayı gerekli kılar.

OSB, sosyal iletişim ve etkileşimde sürekli yetersizliklerle, kısıtlı, tekrarlayıcı davranış ve ilgi kalıplarıyla karakterize nörogelişimsel bir bozukluktur ve belirtiler genellikle çocukluk döneminde görülür (American Psychiatric Association, 2013; Howlin vd., 2000; Tidmarsh ve Volkmar, 2003). OSB tanılı bireyler yaşamlarının farklı evrelerinde özel eğitime (Yıkılmış ve Özbey, 2009; Çakıcı, 2020), psikososyal desteğe (Gupta ve Singhal, 2005; Ünlü ve Gökler, 2021; Köksal ve Erciyes, 2021) ve uygun sağlık hizmetlerine (Akkuş vd., 2021) ihtiyaç duyarlar. OSB tanılı çocukların ebeveynleri, çocuklarının özel ihtiyaçlarından kaynaklanan ekonomik, duygusal ve sosyal zorluklarla karşı karşıyadır (Çam ve Özkan, 2009; Çengelci, 2009; Fırat, 2016; Kütük vd., 2021). Karşılaşılan zorluklarda mali yük, sosyal dışlanma, duygusal stres, bakım sorumluluğu, uygun eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler etkilidir. OSB nedenli sorunlarla başa çıkma becerilerinin sınırlı olması ve toplumsal farkındalığın yetersizliği nedeniyle ebeveynlerin damgalanmaları ise durumu karmaşılaştırır (Reddy vd., 2019, s. 49). Toplumsal beklentiler ebeveynlerde baskı oluşturabilir ve ebeveynlerin hem bireysel hem de aile rollerini dengeleme çabalarını zorlaştırabilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında, engelli çocuğa sahip anneler, geleneksel annelik rollerinin yansıması olarak genellikle birincil bakım sorumluluğunu üstlenir ve bu durum aile içi güç dinamiklerini şekillendirir. Feminist çalışmalar, toplum temelli bakım sisteminin büyük ölçüde kadının ücretsiz emeğine dayandığını, kronik hastalığı olan, engelli ya da yaşlı bireylerin bakım yükünün, “doğal bakıcı” olarak görülen kadınlara yüklendiğini ortaya koyar (Shakespeare, 2006, s. 187). Bu

bağlamda kadınların çalışma hayatı, çocuk, engelli ve yaşlı aile bireylerinin bakımını üstlenmeleri nedeniyle kesintiye uğrayabilir (Cassidy vd., 2008; Altieri ve Kluge, 2009, s.146; Nalbant ve Korkmaz, 2019, s.181; Topper ve Özkan, 2022, s.1038). Bakım yükünün büyük ölçüde kadınlara verilmesi, onların kamusal alana ve istihdama katılımını sınırlandırabilir. Dolayısıyla engelli çocuğun doğumu, kadının iş gücüne katılımının sonu olarak düşünülebilir (Kagan vd., 1999, s.370). Ayrıca kadının, toplumsal olarak atfedilen “iyi anne” idealini bilinçsizce içselleştirebildiği (Badinter, 2011, s.133) düşünüldüğünde “çalışan anne” olma tercihler arasında dahi olmayabilir. Toplumda “çalışan anne” ifadesi annelik görevlerinin ihmalini ima edebileceği için (Lewis, 1991; akt. Kagan vd., 1999), engelli bir çocuğa sahip çalışan bir anne, daha fazla “ihmalkâr” olarak görülmeye açık hâle gelir (Kagan vd., 1999, s.370).

Feminist hareketlerle birlikte değişen toplumsal cinsiyet rolleri ve kadınların iş gücüne artan katılımı, babaların çocuk bakımında daha fazla sorumluluk üstlenmesine zemin hazırlamıştır (Duru ve Duyan, 2017, s.205). Bununla birlikte kadınların kamusal ve özel alandaki rolleri değişse de ataerkil yapı varlığını koruyarak daha modern formlarda yeniden üretilir (Zeybekoğlu, 2013, s.299). Örneğin engelli çocuğa sahip babaların sorumluluklarının oldukça sınırlı olduğu (Çalbayram ve Platin, 2013, s.33) ve genellikle çocuklarının tedavi ve eğitim süreçlerine maddi kaynak sağlama yoluyla katkıda bulundukları görülür (Aydın ve Arslantürk Egin, 2018, s.173; Sancar, 2009). Kuzucu (2011)’nın çalışmasında ise kadının iş yaşamına katılımıyla babaların yalnızca gelir sağlayıcı değil, bakım veren roller de üstlenmeye başladığı tespit edilmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri, babalığın biçimlenmesinde belirleyici olurken; ekonomik yapı ve sınıfsal eşitsizlikler babaların bakım rollerini sınırlandırabilir. Bazı erkek egemen sektörlerde babalar uzun süre evden uzak kalır; bazı işlerde ise uzun çalışma saatleri bulunur (Dermott, 2008, s. 58). Babanın bakım emeğine katılımını teşvik etmeyen yapısal düzenlemeler, kadınlara bakım sorumluluğunu yükleyen toplumsal cinsiyet düzenini yeniden üretir. Örneğin sınırlı izin imkânı babaların çocuk bakımına katılımını ve iş-aile dengesini zorlaştırabilir (Yayla, Özbek ve Çetin, 2021, 2722).

İlgili literatürdeki çalışmaların önemli bir kısmının annelerin deneyimlerine odaklanması (Uğuz vd., 2004; Yıldırım Doğru ve Arslan, 2008; Çengelci, 2009; Ceyhun vd., 2016) sebebiyle, bu çalışmada hem anne hem de babaların deneyimleri incelenmiştir. Ayrıca ulusal literatürde ebeveynlerin toplumsal cinsiyet rolleri ve belirli bir engellilik türünü ele alan araştırmaya rastlanmamış; genel olarak “engelli” ifadesi kullanılmıştır (Yarımdağ ve Erciyes, 2021; Kurtça, 2023). Bu çalışmada yalnızca OSB tanılı çocuğa sahip hem annelerin hem de babaların deneyimleri ele alınmıştır.

TEORİK ÇERÇEVE

OSB tanısı almış çocukların ebeveynlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında üstlendikleri rollerin incelendiği bu çalışmada feminizm temel kuramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Özellikle kadınların

toplumsal rolleri ve bakım emeğini merkeze alarak, bakımın yalnızca kadınlara atfedilmesini eleştirip bakım veren bireylerin emeğini görünür kılmayı amaçlayan bakım etiği yaklaşımı ise (Kittay, 2020) çalışmanın kuramsal altyapısında belirleyici bir yere sahiptir.

Feminist kuram cinsiyeti doğuştan gelen bazı biyolojik özelliklerle değil; sosyal olarak kabul edilmiş normlarla şekillenen bir kavram olarak görür. Başka bir ifadeyle feminist kuram toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiğini savunur (Butler, 1990). De Beauvoir (2011), İkinci Cins adlı eserinde, “Kadın doğulmaz, kadın olunur” sözüyle toplumsal cinsiyetin biyolojik kader olmadığını, aksine toplumsal süreçlerle inşa edildiğini vurgular. De Beauvoir’a (2011) göre, kadınlık ve erkeklik kavramları tarihsel ve kültürel bağlamlarda şekillenir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet bireylere çeşitli roller yükler ve toplum bu rollere uygun davranılmasını bekler. Toplumsal cinsiyet açısından kadınlara yüklenen rollere bakıldığında özellikle bakım yükünün birincil olarak kadına ait olduğu söylenebilir. Ancak toplumsal cinsiyet üzerine düşünmek, yalnızca kadınlara özgü sorunları ele almakla sınırlı değildir; erkeklerin deneyimleri de toplumsal cinsiyet kalıpları tarafından şekillendirilir. Irk, etnik köken, sınıf fark etmeksizin, tüm bireyler toplumsal cinsiyet normlarıyla karşı karşıyadır ve bu normlar, bireylerin kendilerini kadın ya da erkek olarak nasıl algıladıklarını, kadınlık ve erkeklik anlayışlarını derinden etkiler (Collins, 2004, s.6). Dolayısıyla feminist kurama göre cinsiyet, cinsiyetler arasında algılanan farklılıklara dayalı sosyal ilişkilerin kurucu bir unsurudur ve toplumsal cinsiyet güç ilişkilerini ifade eder (Scott, 1988, s. 42). Kadınlar, ailelerde anne, çocuk bakım merkezlerinde çalışan, ev hizmetinde ücretli/ücretsiz çalışan olarak her zaman çocuklara bakar. Bakımın kadınların işi olarak görülmesi, cinsiyete dayalı iş bölümünün az sayıdaki evrensel unsurlarından biridir (Chodorow, 1999, s.3; Glenn, 1994, s.7). Özellikle engelli çocuğa sahip olan anneler hem yoğun bakım yüküyle hem de kültürel beklentilerle karşılaşır (Landsman, 2009). OSB gibi farklı alanlarda desteğe ihtiyaç duyulan durumlarda, bu emek artar ve süreklilik isteyen bir hâle dönüşür. Bakım sorumluluğunu büyük ölçüde üstlenen anneler depresyon ve sosyal izolasyon yaşar, psikososyal desteğe ve ilaç tedavisine ihtiyaç duyar (Gray, 2003; Van Niekerk et al., 2023).

Feminist kuramda yalnızca kadın odaklı bakış açısı sunulmaz erkek ve erkeklikle ilgili çalışmalar da önemli bir yer tutar; çünkü tıpkı kadınlık gibi erkeklik de toplumsal beklentilerle şekillenir (Connell, 2005, s.76). Dolayısıyla babalık sosyal olarak inşa edilir ve değişen sosyal yapılarla yeniden tanımlanır (Dermott, 2008). Örneğin günümüzde babalıkta gelir sağlayıcılığın ötesinde duygusal ve aktif ebeveynlik rolü vurgulanır (Featherstone, 2009, s.5). Bu dönüşüm, babalığın sabit bir kimlik değil; kültürel, toplumsal ve politik olarak yeniden şekillenen toplumsal inşa olduğunu ortaya koyar. Marsiglio vd., (2000, s.1173-1178), babalığın sadece çocukla birlikte vakit geçirmek, fiziksel olarak yanında bulunmakla sınırlı olmadığını; bakım, rehberlik ve duygusal bağlılık gibi çok boyutlu işlevlere sahip olduğunu vurgular. Chodorow’a (1999, s.218) göre, bakım sorumluluğunun ebeveynler arasında eşit paylaşılması, kadın ve erkeklerin sahip oldukları olumlu niteliklerin dengeli biçimde gelişmesine katkı sunar. Böylece toplumsal cinsiyet rollerinin katılığı azalır, bireylerin duygusal ve

ilişkisel nitelikleri etkileşimli olarak gelişir. Gilligan (1993) ise toplumsal sorumluluğun başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlılık ve yanıt verebilme kapasitesiyle tanımlandığını ve bu durumun, kadınların üzerindeki görünmez emek yükünü hafifletirken, erkeklerin duygusal gelişimlerini desteklediğini ifade eder.

Feminizm toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltarak kadınların rolünü ilerletme ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürme gibi geniş kapsamlı bir hedefle ilişkilendirilir ve yalnızca kadınların siyasi, ekonomik, sosyal haklarını güvence altına almayı değil; toplumsal cinsiyet rollerini ve normlarını sorgulamayı da içerir (Heywood, 2013, s. 45). Sosyal hizmet pratiğinde feminist bakış açısı ise toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bireyler ve aileler üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz ederken, bu eşitsizliklere karşı güçlendirme odaklı ve hak temelli müdahale stratejileri geliştirmeye imkân tanır. Bakım emeğinin adil dağılımı konusunda savunuculuk yapabilir, ebeveynlere yönelik cinsiyete duyarlı danışmanlık hizmetleri sunabilir ve politikaların bu yönde değişmesi için çaba gösterebilir. OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı stres, sosyal izolasyon ve damgalanma gibi sorunlar karşısında toplumsal düzeyde farkındalık oluşturabilir ve kapsayıcı politikaların geliştirilmesini teşvik edebilir.

YÖNTEM

Çalışmanın belirli bir olguyu derinlemesine anlama, yorumlama amacına uygun olarak nitel yöntem tercih edilmiştir (Creswell ve Creswell, 2023). Araştırmada, OSB tanısı almış çocukların ebeveynlerinin deneyimlerini derinlemesine anlamayı hedeflediğinden yorumlayıcı (hermenötik) fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Bu desen yorumlama ve tasvir etme süreçlerini kullanarak (Yalçın, 2022, s.220) katılımcıların deneyimlerinin derinlemesine anlaşılmasına ve deneyimlerin kültürel, tarihsel, toplumsal bağlamlarda nasıl şekillendiğini açığa çıkarmaya olanak tanımaktadır (Laverty, 2003, s.27).

Araştırmanın temel amacı, OSB tanısı almış çocukların ebeveynlerinin ebeveynlik rollerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelemek olduğundan hem veri toplama hem de analiz sürecinde feminist kuram çerçeve olarak esas alınmıştır. Görüşme soruları, feminist kuramın temel kavramları olan bakım emeği, annelik ideolojisi ve ataerkil erkeklik perspektifleri doğrultusunda yapılandırılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde feminist eleştirel bakış açısıyla katılımcıların deneyimleri, normatif toplumsal cinsiyet kalıpları çerçevesinde yorumlanmıştır.

Araştırma sorusu “OSB tanılı çocuğa sahip annelerin ve babaların ebeveynlik deneyimleri, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında nasıl şekillenmektedir ve bu deneyimler feminist kuram çerçevesinde nasıl yorumlanabilir?” şeklindedir. Araştırmaya yön veren alt sorular ise şunlardır:

- Toplumsal cinsiyet rolleri OSB tanısı almış çocuğa sahip ebeveynler tarafından üstlenilen bakım ve sorumluluklar üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?

- OSB tanısı almış çocukların bakımında, anne ve baba rollerindeki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?
- Toplumsal cinsiyet rolleri OSB tanısı almış çocukların ebeveynlerinin deneyimlerini nasıl etkilemektedir?
- Toplumsal cinsiyet rollerinin, OSB tanısı almış çocukların ebeveynlerinin psikososyal durumları üzerindeki etkileri nelerdir?

Araştırmacıların Konumsallığı ve Öz-düşünümsellik

Bu araştırmada feminist kuram çerçevesinde bilgi üretiminin nesnel, tarafsız bir gözlem sürecinden ibaret olmadığı; araştırmacının konumu, değerleri, deneyimleri ile şekillendiği kabul edilmektedir (Harding, 1991). Bu nedenle araştırmacılar cinsiyetleri, annelik deneyimleri, sosyal konumları, düşünsel yönelimleriyle sahadaki ilişkileri ve veri üretimini doğrudan etkileyen özne olarak konumlandırılmıştır.

Araştırmada öncelikle annelerle görüşülmüştür. Babaların araştırmaya katılımı çoğu kez anneler aracılığıyla iletişim kurularak sağlanmıştır. Bu durum, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kadına bakım emeği sorumluluğu yükleyen işleyişin sahada yeniden üretilmesi olarak gözlemlenmiştir. Annelerle yapılan görüşmeler çoğunlukla yüz yüze, babalarla yapılanlarsa çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Bu durum genellikle yoğun iş yükünden kaynaklansa da babaların bakım sorumluluğuna dâhil olma biçimlerinin sınırlı olduğunun da bir göstergesidir.

Görüşmelerde annelerin çocuklarının durumu hakkında konuşurken yoğun duygular yaşadığı gözlemlenmiş, bu anlarda araştırmacının kadın kimliğiyle kurduğu empatik bağ, sahadaki güç dengesini yumuşatmış ve katılımcılar, araştırmacının kendilerini anlayabildiğini fark ederek düşüncelerini açık ve rahat bir şekilde ifade etmiştir. Annelere yüklenen “kutsal fedakârlık”, “suçluluk” ve “damgalanma” gibi atıfların duygusal ve toplumsal ağırlığını dinlemek, meselenin sadece akademik değil, toplumsal yapının içinde kurumsallaşmış bir eşitsizlik olduğunun fark edilmesini sağlamıştır. Babaların destekleyici ama ikincil rollerle konumlandığı örüntüler, eşitlikçi ebeveynlik söylemlerinin pratikte sınırlı kaldığını göstermiştir. Bu durumlar feminist araştırmacının öz-düşünümsel ilkesi gereğince ele alınmış; araştırmacı yalnızca gözlemleyen değil, anlatının kurulmasına katkı sunan aktör olarak değerlendirilmiştir.

Görüşmelerde bazı katılımcılar toplumsal cinsiyet temelli normatif kabuller doğrultusunda ifadeler kullanmıştır. Bir baba, çocuğunun gelişimiyle ilgili sorumluluğun eşinde olduğunu belirterek, anneliği doğal ve asli bir bakım rolü olarak konumlandırmıştır. Bu tür söylemler karşısında araştırmacı, yargılayıcı olmaktan kaçınmış; ancak analiz sürecinde bu söylemler, ataerkil normların yeniden üretildiği bağlamlar olarak ele alınmıştır. Böylece anlatıların yalnızca aktarılmasıyla yetinilmemiş, onların üretildiği toplumsal bağlam ve güç ilişkileri de analizin bir parçası hâline getirilmiştir (England, 1994). Araştırmacılar engelli çocuk ebeveynliği alanındaki ilgileri, saha deneyimleri ve anneye

yüklenen bakım emeğiyle ilgili eleştirel düşünceleri doğrultusunda bu araştırmayı gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla çalışma sadece bilgi üretmeyi değil; anneye atfedilen bakım emeği yüküne eleştirel bir farkındalık oluşturmaya da amaçlamaktadır.

Araştırma Sahası/Ortamı

Görüşmeler 2024 yılı Kasım ve Aralık aylarında Isparta, İstanbul ve Burdur'da katılımcıların tercihlerine göre yüz yüze veya çevrimiçi platformlarda birebir olarak yapılmıştır. Feminist araştırma yaklaşımı doğrultusunda saha güç ilişkilerinin, duygusal etkileşimlerin ve toplumsal konumlanmaların karşılıklı olarak müzakere edildiği bir deneyim alanı olarak değerlendirilmiştir (England, 1994). Görüşmelerde, katılımcıların mahremiyetlerini koruyabilecekleri, güvende hissedebilecekleri ve düşüncelerini özgürce paylaşabilecekleri ortamlar seçilmiştir. Annelerin yoğun bakım sorumlulukları nedeniyle görüşmeler, çocukların okulda olduğu saatlerde çoğunlukla yüz yüze; babalarla yapılan görüşmeler genellikle çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Sosyal koşulların etkilerini azaltmak için katılımcıların aile bireylerinden bağımsız olarak düşüncelerini ifade edebilecekleri ortamlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılarla kısa bir tanışma ve güven oluşturma sohbeti yapılmış; görüşmelerin amacı, kapsamı ve gönüllülük esasları paylaşılmıştır. Araştırmacıların sosyal hizmet alanındaki görüşme teknikleriyle ilgili deneyimleri ve empati temelli yaklaşımları, katılımcıların deneyimlerini açık şekilde ifade etmelerinde etkili olmuştur. Ayrıca katılımcıların, karşılaştıkları sorunları ve yaşamlarını zorlaştıran durumları paylaşma konusunda istekli oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin deneyimlerini ifade etme ve paylaşma ihtiyacına işaret etmektedir.

Araştırmanın Özneleri ve Seçimi

Çalışma grubunun belirlenmesinde ölçüt örneklem ve kartopu örnekleme (OSB dernekleri, rehabilitasyon merkezleri ve diğer ebeveynlerin referanslarıyla) kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmış ve ebeveynlerle birebir görüşülmüştür. Görüşmeler, refleksif tematik analiz yaklaşımına uygun olarak tematik derinlik, bütünlük ve anlam örüntülerinin yeterli düzeyde geliştirilebildiği yargısına dayanarak (Braun ve Clarke, 2019) tamamlanmıştır.

Katılımcıların seçiminde kullanılan ölçütler şunlardır:

- Ebeveynlerin OSB tanılı çocuğunun olması,
- OSB tanısını belgeleyen resmi raporun bulunması,
- Çocukların engel düzeylerinin ağır veya orta düzeyde olması,
- Ebeveynlerin evli ve aynı hanede yaşıyor olması,

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Anne, Baba ve Çocuklarına İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcı Kodu	Yakınlık	Yaş	Eğitim Durumu	Çocuğun Cinsiyeti	Çocuğun Engel Durumu	Çocuğun Engel Oranı ¹
A1	Anne	46	Lise	Oğlan	Otizm Spektrum Bozukluğu	90%
B1	Baba	54	Lisans			
A2	Anne	51	Lise	Oğlan	Otizm Spektrum Bozukluğu	82%
B2	Baba	53	İlkokul			
A3	Anne	53	Lisans	Kız	Otizm Spektrum Bozukluğu	98%
B3	Baba	56	Lisans			
A4	Anne	46	Lise	Oğlan	Otizm Spektrum Bozukluğu	Belirgin düzeyde ÖGV
B4	Baba	48	Lisans			
A5	Anne	40	İlkokul	Kız	Otizm Spektrum Bozukluğu	90%
B5	Baba	45	Lisans			
A6	Anne	50	İlköğretim	Oğlan	Otizm Spektrum Bozukluğu	Çok ileri düzeyde ÖGV
B6	Baba	49	Önlisans			
A7	Anne	34	Lisans	Kız	Otizm Spektrum Bozukluğu	60%
B7	Baba	38	Lisans			
A8	Anne	35	Lisans	Oğlan	Otizm Spektrum Bozukluğu	Orta düzeyde ÖGV
B8	Baba	45	Lisans			

Veri Oluşturma/Üretme Araçları ve Yöntemleri

Verilerin yarı yapılandırılmış mülakat formuyla toplanmasının tercih edilmesinde, yapılandırılmış görüşmelerde önceden belirlenmiş sorulara bağlı kalınmasından, katılımcıların bakış açılarına ve dünyayı anlama biçimlerine erişimi kısıtlaması ve araştırmacının önceden şekillenmiş dünya görüşüne verilen tepkilerin ortaya çıkmasına neden olabileceği düşüncesi vardır (Merriam ve Tisdell, 2015, s.109). Ayrıca feminist kuram temelli araştırmalarda katılımcıların kendi yaşamlarına ilişkin veri inşa sürecine aktif katılımı amaçlandığından yarı yapılandırılmış görüşme formları nitel çalışmalarda temel araç haline gelmiştir (Graham, 1984; akt. Reinharz, 1992, s.18). Görüşme formu, katılımcıların deneyimlerini kesişimsel perspektifle ele almak üzere araştırmacılar tarafından

¹ “Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik”e (2019) göre, Tablo 1’de yönetmeliğin yayımlandığı tarihten önce alınan raporlarda engellilik oranları verilmiş; yönetmelikten sonra alınan raporlarda ise çocukların engellilik düzeyleri “belirgin düzeyde ÖGV (özel gereksinimi vardır)”, “çok ileri düzeyde ÖGV” ve “orta düzeyde ÖGV” olarak belirtilmiştir.

literatüre ve akademik tecrübelerle dayanılarak tasarlanmıştır. İlk iki görüşme sonrasında, sorular gözden geçirilmiş, veri toplama sürecinin derinliğinin ve açıklığının artırılması için düzenlenmiştir. Görüşme formundaki “Çocuğunuzun OSB tanısı alması, ailenizin günlük yaşamını nasıl etkiledi?”, “Ebeveynlik deneyiminizi toplumsal cinsiyet rolleri açısından nasıl tanımlıyorsunuz? Çocuğunuzun otizm spektrum bozukluğu tanısıyla ilgili olarak, annenin ve babanın rollerinde ve sorumluluklarında bir fark olduğunu düşünüyor musunuz?”, “Otizm tanılı çocuğunuzun bakım, eğitim, okul süreci ve sosyalleşmesiyle ilgili günlük sorumluluklar ile ekonomik yükler nasıl paylaşıyor ve bu süreçte toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?” gibi sorularla “OSB tanılı çocuk ebeveyni olmak, toplumsal cinsiyet, bakım emeği, güç ilişkileri” ile alakalı deneyimler toplumsal normlar bağlamında ele alınmıştır. Herbir görüşme 25-35 dakika arasında sürmüştür. Katılımcıların görüşmelere aktif katılımını sağlamak için eklemek istedikleri farklı konular sorulmuş, görüşme mekânı ve zamanı katılımcıların isteklerine göre belirlenmiştir. Görüşmelere başlamadan yapılan sohbetlerle araştırmacı ve katılımcı arasındaki hiyerarşik güç ilişkisinin ortadan kaldırılması ve katılımcıların bilgi üretim sürecindeki rolünün aktif kalması amaçlanmıştır. Görüşmelerde katılımcıların duygu durumlarına yönelik “İsterseniz ara verebiliriz” veya “Bu konuyu geçmek ister misiniz?” gibi müdahalelerle güven ortamı oluşturulmuştur. Etik süreçte katılımcılara onam formu sunulmuş, araştırmacının gönüllülük esasına dayandığı ve diledikleri zaman sonlandırabilecekleri belirtilmiş, katılımcıların izniyle ses/görüntü kaydı alınmıştır. Katılımcıların isimlerinin yerine kodlar kullanılmıştır.

Veri Analizi

Elde edilen ses kayıtları deşifre edilmiş ve verilerin çözümlenmesinde MAXQDA'dan faydalanılmıştır. Program aracılığıyla deşifreler üç kez okunmuştur. İlk okuma katılımcıların deneyimlerine hakimiyet kazanmak; ikinci okuma tekrar eden, çelişen ve dikkat çeken ifadeleri belirlemek; üçüncü okuma ise kodlar arasındaki ilişkileri belirlemek ve tematik yapıyı netleştirmek için yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde refleksif tematik analiz kullanılmıştır. Refleksif tematik analiz temaların, veriden doğrudan bulunmadığı, araştırmacının öznel yorumu ve kuramsal konumlanışıyla oluşturulan, analiz süreci esnek ve döngüsel; araştırmacının sürekli olarak veriye dönerek temaları geliştirdiği bir yaklaşımdır (Braun ve Clarke, 2019). Kodlamalar tümevarımsal yaklaşımla anlamlı birimlere (kelime, kelime grupları, cümleler) ayrılmış, kodlanmış ve ilişkili kodlar kategorize edilmiş ve temalara ulaşılmıştır. Bu süreçte feminist perspektif doğrultusunda bakım emeği, toplumsal beklentiler, duygusal emek ve cinsiyet temelli eşitsizliklere ilişkin anlatılar üzerine odaklanılarak yorumlanmış ve kavramsal inşa yapılmıştır. Katılımcı anlatıları yalnızca deneyim aktarımları olarak değil; toplumsal cinsiyet normlarıyla etkileşim halinde okunmuştur. MAXQDA aracılığıyla manuel olarak yapılan kodlamalar neticesinde 234 koda ulaşılmış, toplam yedi kategori

ve iki tema oluşmuştur. Kod ağacı araştırmacılar tarafından geliştirilen tematik yapıya göre oluşturulmuştur.

Güvendiuyulabilirlik

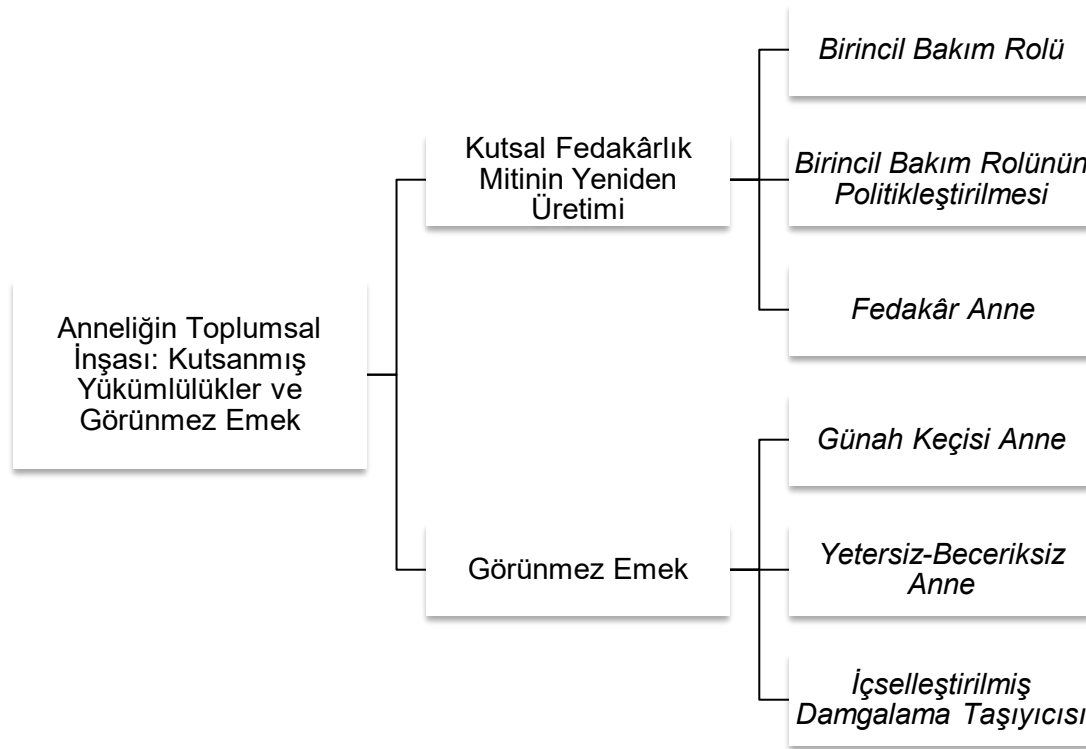
Güvenirlik için nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan Konsolide Kriterler Kılavuzu (Tong vd., 2007) temel alınmıştır. Görüşmeler sırasında elde edilen ses ve görüntü kayıtları araştırmacılar tarafından muhafaza edilmektedir. Geçerlilik ve güvenilirliği artırmak amacıyla uzman incelemesi yöntemi (Spall,1998) kullanılmıştır. Engellilik alanında çalışmaları olan ve nitel yöntemde uzman 2 akademisyene, rastgele seçilmiş 3 deşifre ve kodlama şeması sunulmuştur. Uzmanların yaptığı değerlendirme üzerinden farklılık gösteren kodlar tartışılarak revize edilmiştir. Bulgularda katılımcıların ifadelerinden alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Çalışma grubunda farklı sosyoekonomik ve eğitim düzeylerinden katılımcıların bulunması, ebeveynlik deneyimlerinin sınıfsal ve eğitimin kesişen boyutlarını yansıtmaktadır. Ebeveynlerinin deneyimleri katılımcılara ve bağlama özgü olup, veriler 2024 yılı Kasım-Aralık dönemini kapsamaktadır. Katılımcıların kentli, evli ve orta gelir düzeyine yakın olması, marjinal grupların (tek ebeveynler, düşük gelirli aileler, kırsalda yaşayanlar) deneyimlerinin yeterince temsil edilememesine neden olmuştur. OSB tanılı çocukların yaş aralığının geniş olması, erken çocukluk, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde bakım yükü ve ebeveynler üzerindeki etkileri farklılaştırabilir. Son olarak, OSB tanısını daha spesifik kategorilere (Otizm, Çocukluk Çağı Dezentegratif Bozukluğu, Asperger Sendromu, Başka Türlü Adlandırılmayan Yaygın Gelişimsel Bozukluk) ayırmak çalışmanın kapsamı dahilinde mümkün olmamıştır.

BULGULAR

Ebeveynlerin deneyimlerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi sonucunda, “Anneliğin Toplumsal İnşası: Kutsanmış Yükümlülükler ve Görünmez Emek”, “Babalığın Toplumsal İnşası: Güç ve Kurtarıcılık” temalarına ulaşılmıştır. Bu temalarla ilişkili kategoriler ve alt kategoriler Şekil 1 ve Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 1: Anneliğin Toplumsal İnşası: Kutsanmış Yükümlülükler ve Görünmez Emek

Kutsal Fedakârlık Mitinin Yeniden Üretimi

Birincil Bakım Rolü

Anneler “birincil bakım rolü”nü kimliklerinin bir parçası olarak görmektedir. “Annelik her zaman biraz daha üstün”, “Toplumsal bakış da zaten böyle, anne ilgilenmesi gerekir, baba çalışıyor zaten” ifadeleri cinsiyet temelli iş bölümünün doğallaştırdığının ve babaların bu sürecin dışında tutulmasının toplumsal olarak normal görüldüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. “Annesi ve ablası yanında olduğu sürece kişisel bakımlarını onlar yapıyor” ifadesi, ataerkil yapının kız çocuklarına da bakım sorumluluğu yüklediğini göstermektedir. Böylece kadınlık, çocukluk döneminden itibaren “bakım veren” kimliğiyle şekillenmekte, kız çocukları erken yaşlardan itibaren cinsiyetlendirilmiş iş bölümüne dahil edilmektedir. Ayrıca, annenin çalışıp çalışmadığı fark etmeksizin, sorumluluğun değişmeyeceği görüşü, koşullardan bağımsız olarak bu rolün anneye atfedildiğini ortaya koymaktadır.

“Kesinlikle kadının etkisi daha fazla...çalışan, çalışmayan için durum aynıdır. Çünkü annelik her zaman biraz daha üstün. Ben çalışsaydım ve otizmli annesi olmasaydım gene sorumluluğum erkekten fazla olurdu”. (A5)

“..bakım, her türlü şeyini anneler ilgilenmek durumunda kalıyor. Omuzlarındaki yük daha çok artıyor. Siz çocuğunuzla birebir vakit geçiriyorsunuz. Eğitimlerine götürüyorsunuz. Nerde ne yapılması gerektiğine dair eğitiliyorsunuz. Neye nasıl tepki gösterdiğini gözlemliyorsunuz. Bu anlamda babalar

dahil değil çocuğun gelişiminde. Toplumun bakışı da zaten böyle, anne ilgilenmesi gerekir, baba çalışıyor zaten.” (A6)

“İş başa düşünce yapıyoruz ama annesi ve ablası yanında olduğu sürece kişisel bakımlarını onlar yapıyor.” (B5)

“Çocuğu baba değil anne eğitir. Evi anne idare eder.” (B4)

Birincil Bakım Rolünün Politikleştirilmesi

Bakım emeği yalnızca özel alanla sınırlı kalmamakta, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü politikalar ve yasalarla yeniden üretilmektedir. Yasaların yalnızca anneleri kapsamı hem kadınların yükünü artırmakta hem de erkeklerin sorumluluk üstlenmelerini yapısal olarak engellemektedir. “Bir taraftan eğitimleri almaya çalışıyorum...hayatta kalmaya çalışıyorum...eşim destek olmak istiyordu ama maalesef izin hakkı yoktu” ifadesi, bakım emeğinin çalışan anne için ağır ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla birincil bakım rolü kadınlara ait bir “aile içi sorumluluk” değil; aynı zamanda politik bir sorundur. Mevcut politikalar bakımın kadına ait olduğunu varsayarak bu emeği ödüllendirme değil yeniden üretme işlevi görmektedir. “...Anne emekli olduğunda baba çalışsın diye düşündüm toplumsal rolünü” ifadesi, annelerin politikaların oluşturulma sürecinde dahi birincil bakım rollerini içselleştirdiğini göstermektedir.

“O yönetmelikle ilgili çok çalışmıştım...Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nda personel şube müdürüne önerirken...bir sosyal hizmet uzmanı olarak erkeklerin buna ihtiyacı olacağını, gerekirse babalarında bakım şartıyla olması gerektiği şeklinde önermedim...toplumda engelli çocuklara %90 anneler yani babalar tek başına bakmıyor. Anne emekli olduğunda baba çalışsın diye düşündüm toplumsal rolünü.” (A3)

“Bizim de çabalarımızla çıkarılan bakıma muhtaç engelli çocukların annelerinin çalışmalarına katkı olarak 4 yıl çalışana 1 yılda devletten verilip emekliliğinin hızlandırılması kanununun sadece annelere çalışması yanlış.” (B3)

“Emeklilik hakkı çocuğuyla daha fazla vakit geçirmek için erkeklere de tanınmalı. 1-1,5 saatlik izinler tanınabilir.” (A8)

“...devlet bana 3’erden 6 ay ücretli izin hakkı verdi. Babamız özel sektörde çalışıyor devlet bunun için bir şey yapmıyor. İlk tanıyı aldık, izne çıktım. Ne yapacağım hakkında fikrim yok. Bir taraftan eğitimleri almaya çalışıyorum. Bir taraftan çocuğumuza vakit kaybettirmemeye çalışıyorum. Bir taraftan da hayatta kalmaya çalışıyorum yemem içmem gerekiyor. Bu süreçte babamız çalışmaya devam etti. Böyle durumlarda özel ya da devlet fark etmez babalara izin verilmeli...eşim destek olmak istiyordu ama maalesef izin hakkı olmadığı için kullanamadı.” (A7)

Fedakâr Anne

Kadınların bakım sorumluluğunu doğal bir görev olarak üstlenmeleri toplumsal cinsiyet normlarının içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Anneliğe yüklenen toplumsal anlamlar, sosyal ve duygusal yüklerin sorgulanmaksızın kabul edilmesine neden olmakta ve fedakârlığı annelik kimliğinin doğal bir parçası haline getirmektedir. Anneliğin kutsal bir görev olarak idealize edilmesi, kadınların bakım emeğinin ilahi bir ödülle telafi edileceği inancı üzerinden meşrulaştırılmakta ve emeğin karşılıksız kalmasını normalleştirmektedir. “Sen cennetliksin, dedi...Benim çocuğum normal olsaydı da cennete gitmeseydim, dedim” ifadesi fedakârlık söyleminin kadınlar üzerinde yarattığı duygusal yüke bir örnektir. “Anne olduktan sonra...farklı tercihlerinizin olabileceği düşünülüyor” ifadesi ise kadınların kişisel tercih haklarının, toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendirdiği “fedakâr anne” figürü altında görünmez hale geldiğini ve yaşamlarının sadece annelik kimliğine indirgendiğini göstermektedir.

“Sen cennetliksin, dedi...Benim çocuğum normal olsaydı da cennete gitmeseydim, dedim.” (A1)

“Sorumluluklarım fazlaydı ama bundan rahatsızlık duymadım. Çünkü kendim yaparsam daha iyi olacağını düşündüm.” (A3)

“...Herhangi bir kadın dayanamayabilirdi”. (A7)

“Annenin çok fedakâr olması bekleniyor, toplumda bu anlayış var. Anne olduktan sonra sizin hayattaki yapmak isteyeceğiniz pek çok şeyin olabileceği ya da farklı tercihlerinizin olabileceği düşünülüyor, onların artık geri plana atılması düşünülüyor, erkek için bu şekilde değil.” (A6)

Görünmez Emek

Günah Keçisi Anne

Anneler, çocuklarının engelli olmasının nedeni olarak görüldüklerini ifade etmektedir. Eşlerinden ve ailelerinden gelen “senin yüzünden oldu”, “senin geninden geldi”, “geçmişteki günahların” gibi ifadeler ve dini söylem, kadercı yaklaşımlar üzerinden yöneltilen ithamlar, anneleri adeta çocuklarının durumunun “günah keçisi” hâline getirmektedir. Bu söylemler kadınları yalnızlaştırmakta, suçluluk duygusunu içselleştirmelerine neden olmakta ve eşitsizlikleri perdelemektedir. Engellilik olumsuz bir durum olarak algılanmakla kalmamakta, ayrıca kadın bedeni ve doğurganlıkla ilişkilendirilerek anneler üzerinde suçluluk duygusu oluşturmaktadır.

“‘Senin yüzünden mi oldu?’...çevresel faktörler sizi suçlu görüyor. ‘Acaba sen ne eziyet yaptın da senin çocuğun böyle oldu’ gibi sorularla karşı karşıya kaldım.” (A1)

“...bazı babalar...senin suçun, senin geninden geldiği için sen suçlusun bu çocuğu doğurduğun için diyormuş”. (A4)

“...kurumumdaki bayandan duymuştum. Eşinin ailesi senin yaptığın günahlarından çocuğun böyle diye aileyi, anneyi suçlamışlardı. Anne o kadar çok üzölmüştü ki”. (A5)

“Annem demişti: ‘sen eltinin çocuğunu çok kınadın. Bu kınamadan kaynaklı Allah sana konuşma yetisi çok gelişmemiş bir çocuk verdi’. Benim onu eleştirmemin, aynı şeye maruz kalmama sebep olduğuna dair düşünceleri vardı.” (A8)

Yetersiz-Beceriksiz Anne

Katılımcı ifadeleri ataerkil sistemin annelik üzerindeki baskıcı denetiminin yansıması niteliğindedir. Anne, hem kamusal alanda (parkta çocuğun davranışına verilen tepkilerde) hem de özel alanda (beslenme, bakım gibi gündelik pratiklerde) sürekli gözetim altındadır. Toplumsal cinsiyet rolleriyle denetim altında tutulan anne “yetersiz-beceriksiz” olarak damgalanmaktadır. “Babası baksın” söylemi annenin ebeveynlik yeterliliğini sorgularken, babayı çözüm-otorite figürü olarak konumlandırarak, toplumsal cinsiyet rollerinin derinliğini yansıtmaktadır. OSB tanılı çocuğun yoğun bakım gereksinimi karşısında annenin zorlanması veya toplumun beklentilerinin karşılanmaması, annenin kişisel yetersizliğiyle ilişkilendirilmektedir.

“...hamilelik sürecinde yeme içmesine dikkat etmemesi annenin. Devamında çocuk dünyaya geldikten sonra annenin veya bizim, çocuk normal, sağlıklı diye düşünüp ev işlerini yapalım diye televizyonu, telefonu açması. Belki hayat koşturmacasında çocuğuna zaman ayıramadığını düşünmek”. (B4)

“...parka gittiğimizde çocuğum bağırdığında etrafımızdaki insanların bir anda yok oluşları. ...sen sahip çıkamıyorsan babası baksa diyenler. Kadın gücüyle sen nereye kadar sahip çıkacaksın, babası baksın gibi yorum yapanlar olmuştu.” (A8)

“Çocuk yememesi gereken bir şeye gidiyor en çok küçükken yaşadığım sıkıntı buydu. ‘Annesi isterseniz ben alabilirim siz almayacaksınız’ diyorlardı. Ben alınması gerekmiyorsa almayacağımdır, yememesi gerekiyordur...yediğinde uyumuyordu.” (A2)

İçselleştirilmiş Damgalama Taşıyıcısı

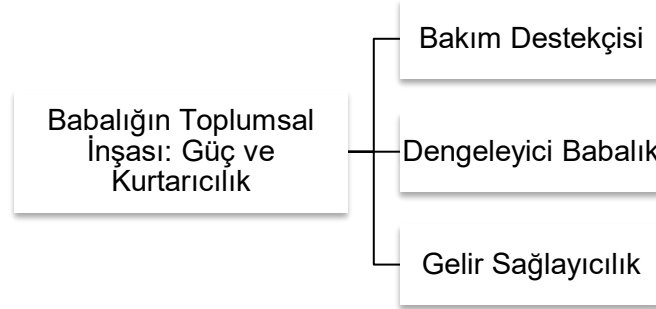
Anneler engellilikle ilgili toplumsal yargıları zamanla içselleştirerek suçluluk yaşamakta ve kendilerini eleştirmektedirler. Katılımcıların ifadelerinde yer bulan “eksiklik” ve “suçluluk” duyguları, “...eleştirdiğini yaşamadan ölmezsin” ifadesi OSB tanılı çocuğun annelere bir ceza olarak sunulduğuna ilişkin algının tezahürü niteliğindedir. Toplumsal cinsiyet normları anneleri kendini sorgulama ve pişmanlık döngüsüne hapsetmektedir.

“Bazen diyorum keşke gençken doğum yapsaydım. Belki olmazdı. Ama Allah’ın takdiri.” (A4)

“...insanlar öyle deyince kendinde eksiklik düşünüyorsun...yaşamında yaptığın yanlışların varmış bununla sınıanıyormuşsun gibi geliyor”. (A5)

“Birileri söylemesede toplumda duyduğunuz için çevrenizdeki söylemler kayıt altında zihninizde. Başkalarından duyduğunuz şeyler, bir şey oldu yaptı etti başına geldi gibi. Bende böyle oldu mu acaba sorgulaması oldu.” (A6)

“...eleştirdiğini yaşamadan ölmezsin olayı acaba bu yüzden mi çocuk bu şekilde oldu diye bir suçluluk duygusu hissediyorsunuz.” (A8)

Şekil 2: Babalığın Toplumsal İnşası: Güç ve Kurtarıcılık

Bakım Destekçisi

Katılımcı ifadelerine göre bakım emeği toplumsal cinsiyet temelli biçimde dağılmaktadır. Babalar bakım destekçisi olarak konumlanmaktadır. “Anne merkezinde ben konuya dahil oluyorum”, “eşimi desteklemeye çalışıyorum”, “benim zamanım daha az” gibi ifadeler, babaların kendilerini yardımcı, destekleyici rolde gördüklerini ortaya koymaktadır. Babalar genellikle çevreyle ilişkili (oyuncak almak, sosyalleştirmek) görevleri üstlenirken, bakım yükü annelerin üzerindedir. Kadının temel rolü, kapitalist üretim sistemi içinde değersizleştirilen ve görünmez hâle getirilen ev içi bakım emeğini üstlenmek (Kocatepe ve Bilgi, 2018, s.46) olarak görülmektedir. Bu durum, eşitlikçi gibi görünen ama ataerkil yapıyı sürdüren rol paylaşımı olarak kalmaktadır. “...annesi olmadığı zamanlar çocuğumun kişisel bakımlarıyla ilgileniyorum ama dışarda bu yanlış anlaşıyor” ifadesi babaların toplumsal cinsiyet rollerini aşmaya giriştiğinde toplumun baskılarıyla karşılaştığını göstermektedir. “...anneliğini destekliyor sadece” ifadesi, babanın kadını bir birey olarak değil “anne” rolü üzerinden gördüğünü göstermektedir.

“...Türk toplumunda genelde anne daha öndedir. Çocuklara daha yakındır...Bizim ailede benim düşüncem eşittir. Hangimizin zamanı varsa o çocukla ilgilenmeli. Benim zamanım maalesef daha az ama olduğunda verimli bir şekilde geçirmeye çalışıyoruz”. (B7)

“Anne merkezinde ben konuya dahil oluyorum. Sosyal alanlara, kalabalık ortamlara sokmaya çalışıyorum. Evde bulunduğumda daha fazla zaman geçirmeye, beraber oynamaya çalışıyorum. Çarşıya çıktığımızda oyuncak ya da eğitim aracı alıyorum.” (B4)

“Anne her türlü vaktini çocuğuyla harcarken baba dahil olmaya bir yerden eşini desteklemeye çalışıyor, ama onun anneliğini destekliyor sadece.” (A6)

“...kızım biraz büyüdü yaş olarak. Ama iş başa düşünce annesi olmadığı zamanlar çocuğumun kişisel bakımlarıyla ilgileniyorum ama dışarda bu yanlış anlaşılıyor.” (B5)

Dengeleyici Babalık

Katılımcıların ifadeleri, toplumsal cinsiyete dayalı güç dengelerinin dağılımında erkekler için evliliğin merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Babalar, engelli çocuklarının bakımına yönelik sorumluluklarını evliliklerinin sürdürülebilirliğine yönelik çabayla ilişkilendirmekte, kendilerini evliliklerinin dengeleyicisi olarak düşünmektedir. “...erkek olarak yapman gerekenler”, “annelerin annelik duygusundan ötürü yapması gerekenler var” ifadeleri ataerkil değerlerle harmanlanmış bir babalık anlayışını yansıtmaktadır. Ancak bu ataerkil değerlere rağmen, ev içindeki duygusal yükün farkına varılması ve “annemizi rahatlattığımızda aile rahatlar” ifadesi, babalık rolünde kısmi bir dönüşüm işaretidir.

“Belirli bir süre geçtikten sonra toparlanmamız gerektiğine karar verdik. Çünkü ya parçalanacaktık ya toparlanacaktık...Anne ve babanın rol ve sorumluluklarında tabi fark vardır. Baba sahiplenmezse anne ne yapabilir? Annenin sırtına yük bindiği zaman bocalayacaktır. Bu yükü birlikte kaldırmak zorundasınız. Otizmlili ailelerin çoğu aynı zamanda parçalanmış ailelerdir.” (B1)

“...erkek olarak yapman gerekenler var. Annelerin annelik duygusundan ötürü yapması gerekenler var. Ben çalışan birisiyim. Evin geçimini sağlamak zorundasın...boş zamanlarımda annenin sorumluluğu olsa da ben ilgileniyorum. Çünkü anneyi rahatlattığınız zaman psikolojik olarak aile rahatlamış oluyor. Bütün yükü anneye yüklersen o mutlaka sana geri döner...toplumdan dolayı annenin sorumluluğu olduğunu düşünsem bile evde olduğum sürece elimden geldiğince bilgi, becerim, zamanım, gücüm yettiğince yükünü hafifletmeye çalışıyorum.” (B4)

Gelir Sağlayıcılık

Babalar ağırlıklı olarak “gelir sağlayıcı” rolüyle özdeşleştirilmekte ve bu rol aile içi iş bölümünde belirleyici olmaktadır. Erkeklerin ekonomik sorumluluğu üstlenmesi, kadınların bakım emeğiyle sınırlı kalmasına zemin hazırlamakta; ev içi görünmeyen emek kadınlara yüklenmektedir. Gelir sağlayıcılık, eril öznelliği pekiştirirken, kadınların kamusal alandaki varlığını kısıtlayabilmektedir. Ayrıca erkekler açısından duygusal katılımı ikincil hâle getirmekte, “iyi baba” olmak maddi imkânlarla sınırlı bir tanıma indirgenmektedir. Böylece hem kadınlar hem de erkekler açısından eşitsizliğin yeniden üretildiği bir yapı ortaya çıkmaktadır.

“...eşim yoğun çalıştığından maddi anlamda parayı getiren ve çocukların sosyal yaşantıları için gerekli olan kitaplar vs. ücretlerin ödenmesi konusunda maddi destek sağlıyor.” (A8)

“Ailenin bir bütçesi var. Bunun takibini yapan benim. Ama şöyle vicdan azabı kalmasın diye borcum harcım olsun ama çocuğum eğitim alabildiği kadar alsın diye bir düşünce oluyor. Tabii bu da yetmiyor yoruyor...maddi sıkıntıya giriyorsunuz...psikolojik olarak kaldıramayacağınız sıkıntılara giriyorsunuz.” (B4)

“...maddi konularda ben manevi konularda anneye birlikte olmaya çalışıyoruz.” (B8)

TARTIŞMA

Tema 1. Anneliğin Toplumsal İnşası: Kutsanmış Yükümlülükler ve Görünmez Emek

Annelik kavramı, başta bakım emeği veren kadınlar olmak üzere kadınları baskı altına alan ataerkil sistem tarafından toplumsal cinsiyet normlarıyla şekillendirilmektedir (Kuri ve Fierheller, 2022, s.9). Dolayısıyla kadınlığın “özveri” ile özdeşleştirilmesi ve bunun kutsal bir fedakârlık mitiyle yüceltilmesi, ataerkil düzenin devamlılığını sağlamaktadır. Çalışmamızda elde edilen bulgular, annelere “birincil bakım rolü”nün atfedildiğini ortaya koymaktadır (Üstüner Top, 2009; Koydemir ve Tosun, 2009; Vilanova vd., 2022; Zeydan ve Yılmaz, 2023). Anneliğin “daha üstün” olarak nitelendirilmesi, “Çocuğu baba değil anne eğitir. Evi anne idare eder” ifadesi kadına atfedilen öğrenilmiş toplumsal cinsiyet rollerinin anneliği bir kimlik haline getirdiğini göstermektedir. Bir babanın “...iş başa düşünce yapıyoruz” ifadesi, babalığın daha pasif ve gerektiğinde devreye giren bir rol olarak algılandığını göstermektedir. İfadenin devamındaki “Annesi ve ablası yanında olduğu sürece kişisel bakımlarını onlar yapıyor” cümlesi bakım rolünün kız çocuklarına da yüklendiğini göstermektedir. Pak (2020, s.38)’in çalışmasında da engelli çocuğun bakımının, anne ve kız çocuklarla paylaşıldığı tespit edilmiştir. Toplumsal normlarda, çocuk bakımı ve duygusal bağlılık annelerin sorumluluğunda görülürken, babalar gelir sağlayıcı rolü üstlenmekte ve çocuklarıyla daha az duygusal yakınlık kurmaktadır (Connell, 2009, s. 82; Dedeoğlu, 2000, s. 157). İkinci kategori olan “*Birincil Bakım Rolünün Politikleştirilmesi*”, ebeveynlerin bakım sürecine daha fazla dahil olabilmesi için yasalar ve politikalarla desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Birçok katılımcı, erken emeklilik hakkının babalara da verilmesi gerektiğini ve bu durumla mücadele ettiklerini belirtmiştir. Bakıma muhtaç engelli çocuğu bulunan annelere tanınan erken emeklilik hakkı, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun (2006) “Yaşlılık Sigortasından Sağlanan Haklar ve Yararlanma Şartları” başlıklı 28. maddesinde ek fıkra ile düzenlenmiştir. Bu düzenleme, pozitif ayrımcılık kapsamında bakıma muhtaç engelli çocuğu bulunan annelere erken emeklilik hakkı tanınmıştır (Çitil ve Üçüncü, 2018, s. 261; Dursun Ateş, 2022, s. 263). Anneler bakım yükünü hafifletecek desteklerin sağlanmasını talep ederken; babalar eşlerine destek olmak için eşit haklara sahip olmayı istemektedir. Annelere tanınan erken emeklilik hakkı, toplumsal cinsiyet rolleri açısından destekleyici olmakla birlikte bakım rolünün yalnızca annelere yüklenmesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla, yasal düzenlemenin kadınlarla sınırlandırılıp ağır engelli çocuğuna fiilen bakım sağlayan erkek sigortalıları kapsam dışında bırakması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olabilmektedir (Yetik

ve Erkan, 2017, s. 227; akt. Dursun Ateş, 2022). Bu durum, sosyal hizmet müdahalelerinde toplumsal cinsiyet duyarlılığının önemini ortaya koymakta; bakım emeğinin yalnızca kadınlara atfedilmediği kapsayıcı bir yaklaşımın gerektiğini göstermektedir. “Fedakâr Anne” kategorisi, toplumun annelerden fedakâr olmalarını beklediğini ve bu beklentinin dinî referanslarla pekiştirildiğini göstermektedir. Annelerden birisinin “Sen cennetliksin, dedi... Benim çocuğum normal olsaydı da cennete gitmeseydim” ifadesi duygusal yükü gösteren örneklerdendir. Meşe (2013) tarafından yapılan çalışmada da annelerin çocuklarının durumunu Allah’ın takdiri olarak görmeleri nedeniyle bakımı üstlenmeleri gerektiğini düşündükleri belirtilmiştir. Bir diğer anne “Sorumluluklarım fazlaydı ama bundan rahatsızlık duymadım” diyerek fedakâr anne kimliğini içselleştirdiğini belirtmiştir. Engelli çocuğa sahip ailelerde, toplumun anneye attığı rol ve beklentilerin babaya kıyasla fazla olması, annenin yükünü artırmakta, psikolojik ve sosyal açıdan zorlayıcı olabilmektedir (Duru ve Duyan, 2017, s. 206). Toplumsal cinsiyet rolleri ekseninde yeniden üretilen “görünmez emek” kategorisi, feminist kuramın odağındaki kavramlardan biridir. Kadınların üstlendiği bakım ve ev içi hizmetler ataerkil sistemde ekonomik ve sosyal olarak değersizleştirilerek görünmez hâle gelmektedir. “Günah keçisi anne” alt kategorisi annelerin çocukların engelli olmasının sebebi olarak toplum tarafından damgalanmasına atıfta bulunmaktadır. Farklılıklardan dolayı damgalanan bireylerin yalnızca kendileri değil, yakınları da nezaket damgası yoluyla toplumsal önyargılara maruz kalabilmektedir (Goffman, 1963). Ayrıca damgalama okul, aile ve arkadaş çevresi tarafından da yapılabilmektedir (DePape ve Lindsay, 2015, s. 578; Broady, 2015, s. 7). Uz ve Kaya’nın (2018) çalışmasında babalara kıyasla annelerin daha fazla damgalamaya maruz kaldığı belirtilmiştir. Şengül Erdem’in (2023, s. 225) çalışmasında, annelerin çocuklarının sosyal ortamlardaki davranışları nedeniyle “kötü anne” olarak damgalandıkları ifade edilmektedir. “Yetersiz-beceriksiz anne” alt kategorisinde annelerin özel ve kamusal alanda gözetim altında olduğu ve çocuğun bakımında, ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kaldığı düşünceleri yer almaktadır. Gobrial’in (2018) çalışmasında OSB tanısının belirgin fiziksel belirtisinin olmaması nedeniyle insanların çocuğun davranışlarını yanlış yorumladığı ve bundan dolayı annenin yetersiz olarak görülmesine ve kınanmasına yol açtığı belirtilmiştir. OSB tanısı almış çocukların anneleri, engelli çocuk dünyaya getirdikleri için eşleri tarafından suçlanmaktadır (Ebadi vd., 2021). Annelere yönelik suçlamaların genellikle çocuklarını ihmal ettikleri, yeterince önemsemedikleri ve hamilelik süreçlerinde beslenmelerine dikkat etmedikleri şeklindedir (Tiryaki ve Sever, 2025, s. 52). Çalışmamızda da çocuğun bakımı, beslenmesi konusunda annenin eksik kalması ve tablete, televizyona bakmasına izin vermesi ya da hamilelikte beslenmesine dikkat etmemesi sebebiyle çocukların engelli olduğuna inanılmaktadır. Bu durum kadın bedeninde ataerkil tahakkümü gözler önüne sermektedir. “İçselleştirilmiş Damgalama Taşıyıcısı” kategorisinde annelerin, toplumun ahlaki yargıları ve normları doğrultusunda çocuklarının durumunu kişisel başarısızlık olarak görme eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. “...insanlar öyle deyince kendinde bir eksiklik düşünüyorsun” ifadesi, içselleştirilmiş damgalanmanın göstergesi olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde Hutton ve Caron (2005) çalışmalarında, annelerin

çocuklarının engeli nedeniyle kendilerini suçladıklarını belirtmiştir. Hsu vd.'nin (2017) araştırmasında ise OSB tanısı alan çocukların annelerinin çevresel suçlamaları içselleştirerek kendilerini sorumlu hissettikleri ve buna karşı çeşitli tepki mekanizmaları geliştirdikleri vurgulanmıştır. Öz vd.'nin (2020) çalışmasında, OSB tanısı almış çocukların annelerinde içselleştirilmiş damgalanmanın stresi artırdığı ve yaşam kalitesini düşürdüğü bulgulanmıştır. "...dışarıdakinden çok daha fazla kendinize yükleniyorsunuz, en zoru bu zaten" ifadesi, içselleştirilmiş damgalamanın psikolojik etkilerini ortaya koymaktadır.

Tema 2. Babalığın Toplumsal İnşası: Güç ve Kurtarıcılık

"Bakım destekçisi" kategorisi geleneksel ataerkil yapının korunarak babaların bakımda birincil sorumluluk almadıklarını, annelere destek olduklarını ortaya koymaktadır. Bir babanın OSB tanılı kızı için kullandığı "annesi olmadığı zamanlar çocuğumun kişisel bakımlarıyla ilgileniyorum ama dışarda bu yanlış anlaşıyor" ifadesi babaların toplumsal cinsiyet normlarının dışına çıkmaya çalıştıklarında baskılarla karşılaştıklarını göstermektedir; ancak babaların eşit bir şekilde anneye bakım yükünü paylaşması toplumsal cinsiyet eşitliği için vazgeçilmezdir. McCabe (2008) çalışmasında çocuklarının otizm tanısı almasından sonra toplumsal cinsiyet normları doğrultusunda annelerin hayatlarının babalara kıyasla daha fazla değiştiğini, bazı babaların ise hayatında değişiklik olmadığını ifade etmiştir. Çalışmamızda da babalar bakım destekçisi rolü üstlenerek, kadınların yalnızca anne kimliğini desteklemiştir. "Dengeleyici babalık" kategorisi ebeveynlik deneyimlerinin evlilik ilişkisine yansıdığını ortaya koymaktadır. OSB tanılı çocuğun bakımının ebeveynler üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilir ve evliliklerinde sorunlara yol açabilir (Cavkaytar vd., 2008; Barklı ve Doğan, 2025, s. 203). Babalar evliliklerinin devamlılığını anneye bakımda yardım etme üzerinden tanımlamaktadır. Evlilik ve sorumluluk, geleneksel erkeklik algısında bir erkeğin "gerçek erkek" olarak kabul görmesinin ön koşulu olarak değerlendirilmektedir (Yavuz, 2014). "Bu süreçte ya parçalanacaktık ya toparlanacaktık..." ifadesi evliliğin sürdürülmesinde babanın kendisini dengeleyici bir güç olarak gördüğünü göstermektedir. Bununla birlikte eşlerinin yaşadığı zorlukların farkında olduklarını, çocuklarıyla daha güçlü bir bağ kurmaya ve bakım süreçlerine aktif katılım sağlamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Hartley vd.'nin (2011, s. 90) çalışmasında, güçlü bağlara sahip evliliğin ebeveynlik yükünü hafiflettiği; zayıf bağlara sahip evliliğin ise stres yaratarak ebeveynlik yükünü artırdığı ortaya konulmuştur. Lashewicz vd. (2018, s. 790-791) OSB tanılı çocuğu olan babalarla gerçekleştirdiği araştırmada, babaların eşleriyle iş birliği içinde hareket etmesinin çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir faktör olduğunu vurgulamış, babaların evliliklerin güçlü tutulması için bilinçli çaba gösterdikleri ve eşlerine destek oldukları ifade edilmiştir. "Gelir Sağlayıcılık" kategorisi ailenin geçiminin ve çocuğun ihtiyaçların karşılanmasının geleneksel olarak babalara atfedildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte babalar OSB tanılı çocuğun bakımının getirdiği finansal yük ve sorumlulukların, kendilerini maddi ve psikolojik olarak olumsuz etkilediğini

belirtmişlerdir. Lee vd.'nin (2008, s. 1158) çalışmasında OSB tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin finansal açıdan daha fazla stres yaşadığı bulgulanmıştır. Gobrial (2018) ise OSB tanılı çocuğa sahip babaların, artan mali yük nedeniyle daha fazla çalışmak zorunda kaldıklarını, fazladan mesai yaptıklarını veya birden fazla işte çalıştıklarını ifade etmiştir. Toper ve Özkan (2022) otizme bağlı maliyetlerin aileler üzerinde önemli bir baskı oluşturduğunu, yeterli finansal imkânlara sahip olmayan ailelerde ise ebeveynlerin yetersizlik ve çaresizlik duyguları yaşadığını belirtmiştir. Çoğunlukla anneler, çocuklarının OSB tanısı almasından sonra iş hayatından çekilmek zorunda kalmış ve kaybedilen gelir, artan tedavi masrafları ailelere finansal zorluklar yaşatmıştır (Altieri ve Kluge, 2009, s. 146; Şentürk ve Varol Saraçoğlu, 2013, s. 41; Gobrial, 2018). Böylece bakım sorumluluğu çoğunlukla annelere, gelir sağlayıcılık rolü ise babalara atfedilmiştir (Towers ve Swift, 2006; Bilgin ve Küçük, 2019, s. 93). Gelir sağlayıcılık rolünün erkeklere atfedilmesi, bakım emeğini kadınlara yükleyerek toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri ev içinde ve kamusal alanda yeniden üretmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

OSB tanılı çocukların bakım süreçlerinde ebeveyn deneyimlerinin toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmesi sonucunda, bakım emeğinin eşit olmayan bir şekilde dağıldığı görülmüştür. Anneler, bakımın duygusal ve sosyal yükünü büyük oranda üstlenmekte; bu rol, “kutsal fedakârlık” ve “görünmez emek” üzerinden meşrulaştırılmakta ve annelik kimliğiyle özdeşleştirilmektedir. Bununla birlikte anneler suçlanan, yetersiz görülen ve damgalanan bir figüre dönüşmekte, engelli çocuğun varlığı, kadının bedeni ve geçmişi üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anneler, bakım yükünü omuzlarken diğer taraftan toplumdan gelen yargılayıcı tutumlarla mücadele etmektedir. Bu durum, annelerin kişisel ihtiyaçlarını ve bireysel kimliklerini geri plana iterek, yaşamlarını annelik rolleri üzerinden kurgulamalarına neden olmaktadır. Sosyal politikaların anneleri merkeze alan yapısı bu eşitsizliği derinleştirmektedir. Annelere tanınan bazı hakların (erken emeklilik, ücretli izin vb.) babaları tanınmaması, erkeklerin bakım süreçlerine katılımını engellemekte, bakım emeğini kadına aitmiş gibi gösteren toplumsal yapıyı yeniden üretmektedir.

Babalık “gelir sağlayıcılık”, “dengeleyicilik” ve sınırlı duygusal katılımı tanımlanmakta ve toplumda “bakım destekçesi” olarak konumlanmaktadır. Bazı babalar bakım süreçlerine aktif katılma isteği duysa da toplumsal normlar ve iş yaşamındaki yapısal engeller bu katılımı sınırlamaktadır. Bununla birlikte bazı babaların, eşleriyle birlikte sorumluluğu paylaşmaya çalıştıkları, evliliğin devamlılığı için çaba gösterdikleri ve “dengeleyici babalık” anlayışında oldukları görülmektedir. Ancak bu dönüşüm çabası, hâlâ geleneksel erkeklik rollerinin etkisinden bütünüyle sıyrılamamaktadır. Çalışma kapsamında ulaşılan bulgulardan yola çıkılarak sosyal hizmet uzmanlarına, politika yapıcılara ve akademisyenlere aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

Babalığın dönüştürülmesi, babaların bakım süreçlerine daha fazla katılımını teşvik etmek amacıyla sosyal hizmet politikalarının ve yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi faydalı olabilir. Babalığın

“gelir sağlayıcılık” ile sınırlı olmadığı, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimine yönelik ihtiyaçlarını da kapsadığına dair farkındalık artırılabilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri konusunda farkındalık oluşturulması, anne ve babalara yönelik bireysel veya grup temelli sosyal hizmet müdahalelerinde annelerin görünmez emek yükü ve bakım sorumluluğu konusunda eşitlikçi tutumlar geliştirilebilir.

Ebeveynlik rolleri yeniden tanımlanarak annelerin istihdama katılabilmesi için babaların bakım emeğine dahil olması sağlanabilir ve her iki ebeveyn için dengeleyici çözümler sunulabilir.

Sosyal politikaların ve yasaların eleştirel değerlendirilmesi, sosyal politikaların annenin bakım yükünü artırıp babaları bakım sürecinin dışında bırakması eleştirel feminist perspektifle incelenebilir ve savunuculuk çalışmaları yürütülebilir. İş yerlerinde esnek çalışma saatleri, eşit ebeveyn izinleri için sosyal hizmet uzmanları, politika yapıcılarla iş birliği içerisinde savunuculuk faaliyetleri yürütebilir. Cinsiyet eşitliğini esas alan aile politikalarının uygulanması önemlidir.

Babalık ve engellilik alanlarında araştırma, farklı engel gruplarında yaşanan deneyimler feminist kuram çerçevesinde nitel ve nicel yöntemlerle araştırılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 05.11.2024 tarihinde GO 2024/743 karar numarası onayı ile uygun bulunmuştur. Çalışma, Helsinki Bildirgesi ve ilgili etik kurallar çerçevesinde yürütülmüştür.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Gender roles are important social structures that define the positions and responsibilities of individuals in society. These roles include responsibilities, expectations, and behavioral patterns attributed to individuals by society based on gender (Muratoğlu Pehlivan, 2019, p.16). Different social structures and cultures shape individuals through these gender-attributed roles, and parenting practices are also affected by gender norms. Disabilities, especially neurodevelopmental disorders such as Autism Spectrum Disorder (ASD), further complicate family dynamics under the influence of gender roles, making it crucial to understand how parents navigate these roles.

This study explores the experiences of parents of children diagnosed with ASD regarding gender roles from a feminist perspective, recognizing that women disproportionately assume caregiving responsibilities.

The study addresses three main research questions:

1. How do gender roles shape the parenting experiences of mothers and fathers of children with ASD, and how can these experiences be understood through feminist theory?
2. How do gender roles influence the division of care responsibilities between parents of children with ASD?
3. What are the psychosocial effects of gendered parenting roles on mothers and fathers of children with ASD?

ASD is a neurodevelopmental disorder characterized by difficulties in social communication and interaction, repetitive behaviors, and limited interest patterns. Additionally, parents face economic, emotional, and social difficulties due to their children with ASD (Çam & Özkan, 2009; Çengelci, 2009; Fırat, 2016). Literature shows that these difficulties are primarily experienced by female parents and that the burden of care falls largely on women (Shakespeare, 2006, p. 187). Feminist studies reveal that gender roles limit women's participation in the public sphere, particularly when caring for children with disabilities (Cassidy et al., 2008; Toper & Özkan, 2022, p.1038). Existing literature predominantly focuses on mothers' experiences while fathers' perspectives remain underexplored (Uğuz et al., 2004; Çengelci, 2009). This research examines the effects of gender roles on responsibility-sharing within families from a broader perspective by including both parents' experiences. The study aims to fill an important gap in understanding family dynamics and gender effects in ASD contexts.

Methodology

Qualitative methodology was employed due to the exploratory nature of this research. An interpretive phenomenological design was used to explore participants' parenting experiences within gender norms. The phenomenological approach aims to both describe participants' experiences and interpret their place in cultural, historical, and social contexts (Lavery, 2003). Analysis was guided by feminist theoretical frameworks.

Criterion sampling and snowball sampling, both purposive sampling types, were used. The criteria used in participant selection were that parents had a child diagnosed with ASD, there was an official report documenting the ASD diagnosis, and parents were married so that their experiences could be evaluated as a whole. Participants were reached through autism associations, researchers' connections, and participants' referrals. Sixteen participants, eight mothers and eight fathers, were interviewed. Participation was voluntary. Data were collected using semi-structured interview forms

created by researchers after conducting a literature review on gender and disability. Audio recordings were made with participants' permission during interviews, and code names were given to participants to ensure anonymity.

Data were analyzed using reflexive thematic analysis using MAXQDA software. During data analysis, open coding was performed, and then related codes were transformed into categories and themes. An expert review method was used to ensure data accuracy, and an expert researcher in the field reviewed the themes, categories, and codes. The Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research (COREQ) guidelines (Tong et al., 2007) were followed to ensure the study's reliability.

Results

Analysis revealed two main themes that explain gender experiences of parents of children diagnosed with ASD: "Social Construction of Motherhood: Sanctified Obligations and Invisible Labor" and "Social Construction of Fatherhood: Power and Redemption."

Social Construction of Motherhood: Sanctified Obligations and Invisible Labor

Findings showed that mothers assume the most responsibility in care. In society, mothers are expected to be "caregivers," which significantly burdens their lives. Additionally, mothers are often blamed for the disabled child.

The Reproduction of the Myth of Sacred Sacrifice: Mothers assume wide responsibilities, from daily care to therapies. This role is shaped by obligations arising from social expectations. Furthermore, this caring role is often associated with sacrifice and devotion, which creates psychological pressure.

Invisible Labor: Mothers of children diagnosed with ASD are often blamed and criticized for their children's condition. This can lead to feelings of inadequacy and guilt. Particularly, false beliefs in society about ASD reinforce this accusatory view of mothers.

Social Construction of Fatherhood: Power and Redemption

Fathers are generally in secondary roles in care. However, fathers sometimes assume a more active role.

Care Supporter: Fathers are generally positioned to lighten mother's care burden. This role involves contributing to mother's efforts rather than taking on entire care.

Involved Fatherhood: Fathers reduce their spouses' emotional burden and maintain marital balance. This supportive role is critical, especially when family tension may increase after an ASD diagnosis.

Breadwinner: Fathers are responsible for meeting their children's economic needs, such as special education, therapy, and care processes.

Conclusions and Recommendations

The study found that gender roles are effective in care. While mothers generally undertake the majority of care burden, fathers assume more supportive or economic provider roles. However, parents' roles can be flexible, and collaborative approaches emerge. Among social roles attributed to mothers, the most prominent is the "caregiving mother role." Traditional gender roles influence the attribution of primary child care. Participants' statements reveal that maternal identity is shaped by traditional responsibilities assigned to women. This shows that society attributes caregiving roles to mothers and more passive roles to fathers. Additionally, mothers' primary care role creates various difficulties by limiting their lives. Specifically, fathers need institutional and legal support to be more involved in care.

Themes for fathers include "care supporter," "involved fatherhood," and "breadwinner role." Fathers are aware of difficulties experienced by mothers and take an active stance to support them. However, fathers assume a more passive role in child care while care responsibility is mainly attributed to mothers. Fathers support their wives and want to take more responsibility in child care. However, economic difficulties create severe financial pressures on families.

Promoting a more inclusive understanding of fatherhood beyond economic provider can support greater paternal involvement in caregiving. Raising awareness of gender roles in social work practices may help reduce invisible labor burden on mothers and encourage more equitable parenting responsibilities.

Revisiting social policies through a feminist lens is essential to address how current frameworks often reinforce traditional caregiving norms. Advocacy for flexible working hours and equal parental leave can be led by social workers in collaboration with policymakers.

Further research is needed to explore diverse parenting experiences across different disability groups using feminist perspectives and mixed methods.

KAYNAKÇA

- Akkuş, P. Z., Saygan, B. B., Bahadır, E. İ., Cak, T., & Özmert, E. (2021). Otizm spektrum bozukluğu tanısı ile yaşamak: Ailelerin deneyimleri. *Turkish Journal of Pediatric Disease*, 15(4), 272-279. <https://doi.org/10.12956/tchd.731752>
- Altieri, M. J., & von Kluge, S. (2009). Searching for acceptance: Challenges encountered while raising a child with autism. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 34(2), 142-152. <https://doi.org/10.1080/13668250902845202>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.).
- Aydın, A., & Arslantürk Egin, C. T. (2018). Zihin engelli, serebral palsili ve otizmlili çocuk ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılıkları ile ebeveynlik algılarının karşılaştırılması. *Ondokuz*

- Mayis University Journal of Education Faculty*, 37(1), 171–188.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?* (B. Akiya, Trans.). İletişim Yayınları. (Original work published 1980)
- Barklı, A., & Doğan, A. (2025). Raising a child with autism spectrum disorder: Examining parental factors. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 17(2), 197-210. <https://doi.org/10.18863/pgy.1455122>
- Bilgin, H., & Küçük, L. (2010). Raising an autistic child: Perspectives from Turkish mothers. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 23(2), 92-99. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6171.2010.00228.x>
- Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 11(4), 589-597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- Broady, T. R., Stoyles, G. J., & Morse, C. (2017). Understanding carers' lived experience of stigma: The voice of families with a child on the autism spectrum. *Health & Social Care in the Community*, 25(1), 224-233. <https://doi.org/10.1111/hsc.12297>
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Cassidy, A., McConkey, R., Truesdale-Kennedy, M., & Slevin, E. (2008). Preschoolers with autism spectrum disorders: The impact on families and the supports available to them. *Early Child Development and Care*, 178(2), 115-128. <https://doi.org/10.1080/03004430701491721>
- Cavkaytar, A., Batu, S., & Cetin, O. B. (2008). Perspectives of Turkish mothers on having a child with developmental disabilities. *International Journal of Special Education*, 23(2), 101-109.
- Ceyhun, A. T., Özdemir, S., Töret, G., & Özkubat, U. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuk ve ebeveynlerinin, ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin normal gelişim gösteren çocuk ve ebeveynleri ile karşılaştırılması. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 7(2), 183-211. <https://doi.org/10.20489/intjecse.29569>
- Chodorow, N. (1999). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press.
- Collins, P. H. (2004). *Black sexual politics: African Americans, gender, and the new racism*. Routledge.
- Connell, R. (2009). *Gender in world perspective*. Cambridge: Polity.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2nd ed.). Polity Press.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2023). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (6th ed.). London: Sage Publications.
- Çakıcı, A. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim sorunlarına genel bir bakış. *Boğaziçi University Journal of Education*, 37(2), 81-106.
- Çalbayram, N. Ç., & Platin, N. (2013). Zihinsel engelli çocuğu olan babalarda babalık rollerine ilişkin

- farkındalık yaratma. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(2), 32-45.
- Çam, O., & Özkan, Ö. (2009). Otistik çocuk sahibi ailelerin yaşam kalitelerinin incelenmesi. *Öz-Veri Dergisi*, 6(2), 1425-1438.
- Çengelci, B. (2009). Otizm ve Down sendrom'lu çocuğa sahip annelerin kaygı, umutsuzluk ve tükenmişlik duygularının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2), 1-23.
- Çitil, M., & Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye'de engelli hakları ve engelliler hukuku'nun durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 35, 233-278.
- Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (2019). *Resmî Gazete, Tarih: 20.02.2019, Sayı: 30692*. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/cocuklar-icin-ozel-gereksinim-degerlendirmesi-hakkinda-yonetmelik/>
- De Beauvoir, S. (2011). *The second sex*. Vintage Books.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86(3), 139-170.
- DePape, A. M., & Lindsay, S. (2015). Parents' experiences of caring for a child with autism spectrum disorder. *Qualitative Health Research*, 25(4), 569-583. <https://doi.org/10.1177/1049732314552455>
- Dermott, E. (2008). *Intimate fatherhood: A sociological analysis*. Routledge.
- Dursun Ateş, S. (2022). Başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede ağır engelli çocuğu bulunan kadınların sigortalılığa bağlı olan ve olmayan hakları. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2022(2), 979-1028. DOI: 10.33432/ybuhukuk.1105127
- Duru, S., Duyan, V. (2017). Engelli çocuğa sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 200-211.
- Ebadi, M., Samadi, S. A., Mardani-Hamoooleh, M., & Seyedfatemi, N. (2021). Living under psychosocial pressure: Perception of mothers of children with autism spectrum disorders. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 34(3), 212-218. DOI: 10.1111/jcap.12310
- Ekizoğlu, Ö., & Hasırcı, S. (2023). Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları olan annelerin sosyal destek algısının, yaşam kalitesine etkisi. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 6(1), 13-26. <https://doi.org/10.38021/asbid.1160144>
- England, K. V. L. (1994). Getting personal: Reflexivity, positionality, and feminist research. *The Professional Geographer*, 46(1), 80-89. <http://dx.doi.org/10.1111/j.0033-0124.1994.00080.x>
- Featherstone, B. (2009). *Contemporary fathering: Theory, policy and practice*. Policy Press.
- Fırat, S. (2016). Otistik çocukların anne-babalarının depresyon ve kaygı düzeyleri. *Çukurova Medical Journal*, 41(3), 539-547. <https://doi.org/10.17826/cukmedj.237509>
- Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
- Glenn, E. N. (1994). Social constructions of mothering: A thematic overview. In E. N. Glenn, G.

- Chang & L. R. Forcey (Eds.), *Mothering: Ideology, experience, and agency* (pp. 1-29). Routledge.
- Gobrial, E. (2018). The lived experiences of mothers of children with the autism spectrum disorders in Egypt. *Soc Sci*, 7(8), 133. <https://doi.org/10.3390/socsci7080133>
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Gray, D. E. (2003). Gender and coping: The parents of children with high functioning autism. *Social Science & Medicine*, 56(3), 631-642. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00059-X](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00059-X)
- Gupta, A., & Singhal, N. (2005). Psychosocial support for families of children with autism. *Asia Pacific Disability Rehabilitation Journal*, 16(2), 62-83.
- Harding, S. (1991). *Whose science? Whose knowledge? Thinking from women's lives*. Cornell University Press.
- Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Greenberg, J. S., & Floyd, F. J. (2011). Marital satisfaction and parenting experiences of mothers and fathers of adolescents and adults with autism. *American Journal of Intellectual and Developmental Disabilities*, 116(1), 81-95. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-116.1.81>
- Heywood, A. (2013). *Siyasî ideolojiler: Bir giriş* (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın ve B. Kalkan, Çev.). Adres Yayınları.
- Howlin, P., Mawhood, L., & Rutter, M. (2000). Autism and developmental receptive language disorder A follow-up comparison in early adult life. II: Social, behavioural, and psychiatric outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 561-578. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00643>
- Hsu, Y. C., Tsai, S. L., Hsieh, M. H., Jenks, M. S., Tsai, C. H., & Hsu, M. T. (2017). On my own: A qualitative phenomenological study of mothers of young children with autism spectrum disorder in Taiwan. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(1), 147-156. <https://doi.org/10.1111/jar.12229>
- Hutton, A. M., & Caron, S. L. (2005). Experiences of families with children with autism in rural New England. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 20(3), 180-189. <https://doi.org/10.1177/10883576050200030601>
- Kagan, C., Lewis, S., Heaton, P., & Cranshaw, M. (1999). Enabled or disabled? Working parents of disabled children and the provision of child-care. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 9(5), 369-381. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1298\(199909/10\)9:5<369::AID-CASP527>3.0.CO;2-H](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1298(199909/10)9:5<369::AID-CASP527>3.0.CO;2-H)
- Kittay, E. F. (2020). *Love's labor: Essays on women, equality, and dependency* (2nd ed.). Routledge.
- Kocatepe, B., & Bilgi, S. (2018). Toplumsal bir inşa olarak babalık: Annelerin yaşam öykülerinde

- baba imgesi. *Fe Dergi*, 10(2), 42-59.
- Koydemir, S., & Tosun, Ü. (2009). Impact of autistic children on the lives of mothers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 2534-2540. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.447>
- Köksal, M., & Erciyes, C. (2021). Otizm tanısı almış çocukların ailelerinde görülen psikososyal sorunların değerlendirilmesi. *Aydın Sağlık Dergisi*, 7(3), 235-254. DOI: 10.17932/IAU.ASD.2015.007/asd_v07i3005
- Kuri, E., & Fierheller, D. (2022). Social Work and Mothering: Mapping the Intersections of Social Work and Matricentric Feminism. *Journal of the Motherhood Initiative*, 13(1), 2-15.
- Kurtça, B. (2023). *Engelli çocuğu olan annelerin sorunlarına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakış: Konya örneği* (Yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi [The changing role of fathers and its impact on child development]. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79–89.
- Kütük, M. Ö., Tufan, A. E., Kılıçaslan, F., Güler, G., Çelik, F., Altıntaş, E., ... & Kütük, Ö. (2021). High depression symptoms and burnout levels among parents of children with autism spectrum disorders: A multi-center, cross-sectional, case–control study. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-04914-z>
- Landsman, G. H. (2009). *Reconstructing motherhood and disability in the age of perfect babies*. Routledge.
- Lashewicz, B., Boettcher, N., Lo, A., Shipton, L., & Parrott, B. (2018). Fathers raising children with autism spectrum disorder: Stories of marital stability as key to parenting success. *Issues in Mental Health Nursing*, 39(9), 786-794. <https://doi.org/10.1080/01612840.2018.1466943>
- Laverty, S. M. (2003). Hermeneutic phenomenology and phenomenology: A comparison of historical and methodological considerations. *International Journal of Qualitative Methods*, 2(3), 21-35. <https://doi.org/10.1177/160940690300200303>
- Lee, L. C., Harrington, R. A., Louie, B. B., & Newschaffer, C. J. (2008). Children with autism: Quality of life and parental concerns. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38, 1147-1160. <https://doi.org/10.1007/s10803-007-0491-0>
- Lewis, J. (1991). *Women and social policies in Europe: Work, family and the state*. Edward Elgar.
- Marsiglio, W., Amato, P., Day, R. D., & Lamb, M. E. (2000). Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1173-1191.
- McCabe, H. (2008). Autism and family in the People's Republic of China: Learning from parents' perspectives. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 33(1-2), 37-47. <https://doi.org/10.2511/rpsd.33.1-2.37>
- Merriam, S. B., & Tisdell, J. E. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Meşe, İ. (2013). Engellenmiş annelik: Zihinsel engelli çocukların anneleri. *Turkish Studies*, 8(12),

- 841-858. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5974>
- Muratoğlu Pehlivan, B. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türk çizgi filmlerinde anne ve baba temsili üzerine bir çalışma. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 15-27.
- Nalbant, F., & Korkmaz, T. (2019). Feminist teori temelinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin Türkiye bağlamında değerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 165-186. <https://doi.org/10.22466/acusbd.633806>
- Öz, B., Yüksel, T., & Nasiroğlu, S. (2020). Depression-anxiety symptoms and stigma perception in mothers of children with autism spectrum disorder. *Archives of Neuropsychiatry*, 57(1), 50. <https://doi.org/10.29399/npa.23655>
- Pak, M. (2020). Engelli kardeşi olan çocukların anneleri ile ilişkileri üzerine bir alan çalışması. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 27(1), 33–39. doi:10.4274/tjcamh.galenos.2020.24633.
- Reddy, G., Fewster, D. L., & Gurayah, T. (2019). Parents' voices: Experiences and coping as a parent of a child with autism spectrum disorder. *South African Journal of Occupational Therapy*, 49(1), 43-50. <https://doi.org/10.17159/2310-3833/2019/vol49n1a7>
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. New York, NY: Oxford University Press.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız iktidar – Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. Metis Yayınları.
- Scott, J. W. (1988). *Gender and the politics of history*. Columbia University Press.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability rights and wrongs*.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006). *Resmî Gazete, Tarih: 16.06.2006, Sayı: 26200*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5510.pdf>
- Spall, S. (1998). Peer debriefing in qualitative research: Emerging operational models. *Qualitative Inquiry*, 4(2), 280–292. <https://doi.org/10.1177/107780049800400208>
- Şengül Erdem, H. (2023). Experiences of mothers of multiple children with autism spectrum disorder: An interpretative phenomenological analysis study. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 24(2), 215-234. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1013765>
- Şentürk, M., & Varol Saraçoğlu, G. (2013). Eğitilebilir zihinsel, bedensel engelli çocuğa sahip olan ve olmayan annelerin aileden algıladıkları sosyal destek ile depresyon düzeylerinin karşılaştırılması. *International Journal of Basic and Clinical Medicine*, 1(1), 40-49.
- Tidmarsh, L., & Volkmar, F. R. (2003). Diagnosis and epidemiology of autism spectrum disorders. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 517–525. <https://doi.org/10.1177/070674370304800803>
- Tiryaki, A., & Sever, M. (2022). 'Birisi de kek yapıp getirse...!' Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuğu olan annelerin bakım yükü üzerine nitel bir çalışma. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 12(24), 37-65. <https://doi.org/10.46218/tshd.1466704>

- Tong, A., Sainsbury, P., & Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): A 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care*, 19(6), 349–357. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042>
- Toper, F., & Özkan, Y. (2022). Otizmlı çocuğa sahip ailelerin finansal yüklerine ilişkin deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1027-1048. <https://doi.org/10.33417/tsh.1084779>
- Towers, C., & Swift, P. (2006). *Recognising fathers: Understanding the issues faced by fathers of children with a learning disability*. Foundation for People with Learning Disabilities.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B. Y., & Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 7(1), 42-47.
- Uz, S., & Kaya, K. (2018). Otizmlı çocuklara ve ailelerine yönelik damgalama. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 663-683. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1411>
- Ünlü, İ., & Gökler, R. (2021). Otizmlı çocuğa sahip ailelerde sosyal destek sisteminin önemi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 18, 194-215. <https://doi.org/10.46218/tshd.994683>
- Üstüner Top, F. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değeriendirilmesi: Niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi*, 9(1), 34-42.
- Van Niekerk, K., Stancheva, V., & Smith, C. (2023). Caregiver burden among caregivers of children with autism spectrum disorder. *South African Journal of Psychiatry*, 29, 2079. <https://doi.org/10.4102/sajpsychiatry.v29i0.2079>
- Vilanova, J. R. S., Carneiro, C. T., Rocha, K. N. D. S., Brito, M. D. A., Rocha, R. C., Costa, A. D. C., & Bezerra, M. A. R. (2022). Burden of mothers of children diagnosed with autism spectrum disorder: Mixed method study. *Revista Gaúcha de Enfermagem*, 43, e20210077. <https://doi.org/10.1590/1983-1447.2022.20210077.en>
- Yalçın, H. (2022). Bir araştırma deseni olarak fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-232. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227345>
- Yarımdağ, E., & Erciyes, J. C. (2021). Engelli çocuğu olan ebeveynlerin sorunları ve kaygılarının toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 347-373. <https://doi.org/10.21733/ibad.843293>
- Yavuz, Ş. (2014). İktidar olma sürecinde erkeklerin erkeklikle imtihanı. *Milli Folklor*, 26(104), 110-127.
- Yayla, B. A., Özbek, E., & Çetin, İ. Y. (2021). Babaların iş ortamı ve depresyon seviyesi arasındaki ilişkide iş-aile çatışmasının rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 2717–2742.
- Yetik, M., & Erkan, D. (2017). Türk sosyal güvenlik hukukunda yaşlılık sigortası açısından sürekli bakıma muhtaç derecede ağır engelli çocuğu olan kadın sigortalılar. *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi (İSGHD)*, 14(53), 219-237.

- Yıkılmış, A., & Özbey, F. Y. (2009). Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezlerinden beklentilerinin ve önerilerinin belirlenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1(1).
- Yıldırım Doğru, S. S., & Arslan, E. (2008). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyi ile durumluk kaygı düzeylerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 543-553.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2), 297–312.
- Zeydan, N. N., & Yılmaz, H. B. (2023). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinin sosyal desteklerinin bakım verme yüküyle olan ilişkisi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 10(3), 403-410. <https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1268692>

